

Nyelvek és nyelvváltozatok térben és időben

*Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti
Kutatóközpont kutatásaiból IV.*

ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІСТИТУТ ІМ. Ф. РАКОЦІ ІІ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІМ. АНТОНІЯ ГОДИНКИ

II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA
HODINKA ANTAL NYELVÉSZETI KUTATÓKÖZPONT

NYELVEK ÉS NYELVVÁLTOZATOK TÉRБEN ÉS IDŐBEN

Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti
Kutatóközpont kutatásaiból IV.

Szerkesztette:
Karmacsi Zoltán és Máté Réka

„RIK-U”
Ungvár, 2018

УДК: 81'27

A tanulmánygyűjteményben, a 2015-ben indult sorozat negyedik köteteként, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont munkatársainak egyéni kutatási projektjeiből született, valamint a műhelyhez egy-egy kutatási program révén kapcsolódó kutatók, doktoranduszok tanulmányai és recenziói kaptak helyet. A lektorált kiadványból tájékozódhatnak Ukrajna és a kárpátaljai magyarság két- és többnyelvűségi kérdéseiről, digitális nyelvhasználati szokásairól, az ukrainai nyelvi jogi helyzetről; magyar és ukrán lexikai kölcsönzésekről az ukrán és a magyar nyelvben; olvashatnak az idegen nyelvek oktatásának aktuális problémáiról, az anyanyelvhasználat megítéléséről. Továbbá betekintést nyerhetnek Kárpátalja nyelvi tájképének egy-egy szeletébe, a szovjet filmgyártás Kárpátalját érintő világába, a gyermekirodalom idegen nyelv oktatásában betöltött szerepébe és a magyar nyelvhasználók aktuális helyzetébe is.

A kötet megjelenését támogatta:

Borítóterv: Márku Anita

Lektorálta:

Dr. Bárány Béla

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Dr. Tódor Erika Mária

Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Csíkszeredai Kar

Dr. habil. Vančóné Kremmer Ildikó

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara

Dr. habil. Zoltán András, DSc.

ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet

ISBN 978-617-7404-84-1

© A szerzők, 2018

© A szerkesztők, 2018

Tartalom

Előszó	7
---------------------	---

Csernicskó István: <i>Ukrajna nemzetközi kötelezettségvállalásai és a nyelvi jogok</i>	11
--	----

Nyelvhasználat, dialektológia, nyelvoktatás

Kontra Miklós: <i>Milyen helyzetben vannak a magyar nyelvhasználók?</i>	37
---	----

Máté Réka: <i>„Ha az oroszajkú az ukránul beszélő magyart gond nélkül megérti, onnantól bármi lehetséges...” Egy nyelvtanuló nem mindennapi(?) története</i>	49
--	----

Dudics Lakatos Katalin: <i>„A szomszéd település beszédstílusa nem olyan fejlett, mint a miénk...” Kárpátaljai falusi és városi fiatalok környezetük nyelvhasználatáról</i>	59
---	----

Karmacs Zoltán: <i>Látható és érthető kétnyelvűség a magyar-szlovák határ két oldalán</i>	69
---	----

Márku Anita: <i>Transcarpathian Hungarians as new speakers in the social network</i>	86
--	----

Kész Réka – Márku Anita: <i>Párhuzamok a feliratos falvédők és az internetes mémek között</i>	94
---	----

Марку Анита – Черничко Степан: <i>Соціо- й психолінгвістичні аспекти дослідження переключення кодів угорців Закарпаття</i>	118
--	-----

Bárány Erzsébet: <i>Bonkáló Sándor – az ukrán nyelv kutatója, dialektológus, néprajzkutató</i>	122
--	-----

Gazdag Vilmos: <i>A kárpátaljai magyar nyelvjárások keleti szláv kölcsönszavainak szemantikai változásairól</i>	132
---	-----

Husztai Ilona: <i>Oly nehéz tanárrá lenni! A mentorok szerepe a tanárrá válási folyamat kezdetén</i>	139
--	-----

Nagy-Kolozsvári Enikő: <i>Gyermekirodalom, egy régi-új módszer az idegennyelv-oktatásban</i>	156
--	-----

Nyelvi tájkép és társadalmi folyamatok

Tóth Enikő: <i>Egy beregszászi járási település, Csoma nyelvi tájképe</i>	165
---	-----

Karmacs Zoltán: <i>Kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák nyelvi tájképe</i>	174
--	-----

Hires László Kornélia: <i>Nyelvi tájkép változása Beregszászon</i>	183
--	-----

Fedinec Csilla: <i>Jelenetek Kárpátalja és a szovjet filmgyártás történetéből</i>	197
---	-----

Recenziók

Мельник Світлана, Черничко Степан: <i>Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації</i> (Барань Єлизавета)	211
Сабадош І. В., Миголинець О. М., Пискач О. Д. (упор.) <i>Закарпатський діалект. Бібліографічний покажчик</i> (Барань Єлизавета)	214
Simone E. Pfenninger – Judit Navracsics (eds.): <i>Future Research Directions for Applied Linguistics</i> (Gabriella Mádi)	219
Marián Sloboda, Petteri Laihonen, Anastassia Zabrodszkaja (eds): <i>Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries (Two Decades after the Regime Change)</i> (Réka Máté)	221
A kötet szerzői	225

Ukrajna nemzetközi kötelezettségvállalásai és a nyelvi jogok

Jelen tanulmány Ukrajna nemzetközi kötelezettségvállalásai és a nyelvi jogok összefüggéseit tárja fel. Részletesen kitér a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája körüli helyzetre, a 2017-es új oktatási törvény és a nemzetközi normák között húzódó ellentmondásokra, Ukrajna nyelvpolitikájának belső feszítő erőire.

Kulcsszavak: nyelvpolitika, nyelvi jogok, Ukrajna

This paper explores Ukraine's international commitments and linguistic rights. It outlines in detail the situation surrounding the European Charter on Regional or Minority Languages, the controversy between the new Education Act 2017 and international norms, the internal tensioning power of the language policy of Ukraine.

Keywords: language policy, language rights, Ukraine

1. Az ukrán nyelvpolitikát belülről feszítő tényezők

A Szovjetunió széthullása után Ukrajna függetlenné válását és az ukrán nemzetépítést egyik oldalról megkönnyítette a szovjet múltból megörökölt intézményrendszer (viszonylag pontosan rögzített külső és belső határok, működő parlament és minisztériumok Kijevben, köztársasági alkotmány és törvények, képviselő az ENSZ-ben, működő állami hivatalok és hivatalnokok stb.); másrészt azonban – a mély gazdasági válság és a társadalmi, politikai átalakulás okozta sok mellett – megnehezítette a jelentős orosz közösség jelenléte. Az 1989-es utolsó szovjet népszámlálás adatai szerint Ukrajnai lakosságának 72,7%-a volt ukrán, 22,1%-a orosz, s mindössze 5,2%-a egyéb nemzetiségű; ugyanekkor 66,7% volt ukrán, 32,8% orosz és alig 0,5% más anyanyelvű. Az első (és mindeddig egyetlen) ukrajnai census 2001-ben 77,8%-nyi ukrán, 17,3%-nyi orosz és 4,9%-nyi más nemzetiségű állampolgárt regisztrált; anyanyelv alapján az államnyelvet anyanyelvként beszélők aránya 67,5%, az orosz ajkúaké 29,6%, a más anyanyelvűeké pedig 2,9% volt. Figyelemre méltó adat, hogy 1989-ben 12,3%, 2001-ben pedig 11,5% volt azoknak az aránya, akik ukrán nemzetiségűnek, de orosz anyanyelvűnek vallották magukat (Lozyns'kyi 2008).

Ez a jelentős orosz közösség egyik napról a másikra szociológiai értelemben kisebbségben találta magát a függetlenné vált egykori szovjet tagköztársaságban (Brubaker 1996: 17). A többmilliós ukrajnai oroszok úgy váltak hirtelen kisebbséggé, azaz *de jure* alárendelt státusúvá, hogy korábban a szovjet birodalom nyelvileg és kulturálisan privilegizált csoportját alkották, ahol az orosz a „nemzetek közötti érintkezés nyelve” volt. Ám *de facto* ezeket a kedvező gazdasági, politikai és kulturális pozíciókat jelentős részben az államváltás után is sikerült átmenteni (Brubaker 2006: 16, Rjabcsuk 2015: 136–137). Az ukránok pedig úgy kerültek kisebbségből az államszervező etnikum szerepébe, hogy a gazdasági és kulturális erőforrások legnagyobb része a (meghatározó hányadában orosz ajkú) posztszovjet és posztkommunista elit ellenőrzése alatt maradt.

Az egyébként is problémákkal terhelt, feszült politikai helyzetben a konfliktus abból fakad az immár több, mint negyedszázada szuverén Ukrajnában, hogy az új államszervező etnikum (az ukrán) igényt tart az orosz közösség összes volt és még féltve őrzött pozíciójára: a politikai, gazdasági és kulturális élet teljes kitöltése mellett a nyelvek szimbolikus terében is kizárólagos szerepre törekszik; a szovjet rendszerből pozícióinak nagy részét átmentett elit pedig továbbra is fenn akarja tartani a status quo-t.

A két domináns csoport közötti küzdelem az ukrán és orosz nyelv funkciói körül is folyik. Ennek következtében paradox helyzet állt elő a nyelvi helyzet és az állami nyelvpolitika megítélésében: a kisebbségek (köztük leghangosabban az orosz ajkúak) elégedetlenek a számukra garantált nyelvi jogokkal, míg a többségi elit aggódik az ukrán nyelv jelenlegi státusza és jövője miatt (Bowring 2014; Kulyk 2014; Majboroda és mtsai szerk. 2008: 9; Zaremba–Rimarenko 2008: 276; Rjabcsuk 2015: 157). A nyelvek és identitások küzdelmét Korostelina (2013: 313) feszültséget generáló zéró összegű játéknak látja, amely lehetetlenné teszi a kompromisszumot. A probléma rendezését az is hátráltatja, hogy az ellentétes álláspontok képviselői között nem folyik érdemi párbeszéd; a nyelvi helyzetről folyó diskurzusban vagy csak az egyik, vagy kizárólag a másik oldal véleménye jelenik meg (Chernenko 2011: 50). Az ádáz küzdelmet kívülről szemlélve nem könnyű eldönteni, hogy az orosz nyelv az ukránosítás nagy áldozata, vagy pedig az ukrán nemzetépítés legfőbb akadálya, nemzetbiztonsági kockázat (Bowring 2014).

Az országban két nyelv uralja a nyelvhasználati színterek többségét: az ukrán és az orosz (Bilaniuk 2010: 109; Bowring 2014: 70; Shumlianskyi 2010: 135). „Ukrajna gyakorlatilag kétnyelvű ország, ahol, úgy tűnik, mindenki egyaránt ért ukránul és oroszul, és ahol a döntő többség (a különféle közvélemény-kutatások során a válaszadók nagyjából kétharmada) azt állítja, hogy szinte folyékonyan beszél mindkettőt” – foglalja össze a helyzetet Rjabcsuk (2015: 136). A függetlenség elnyerése után 26 évvel a nyilvános nyelvhasználati színterek jelentős részén továbbra is az orosz dominál, az ukrán használata még az államigazgatásban sem kizárólagos (Cserniczkó 2016). Az ország orosz ajkú része szeretné továbbra is fenntartani ezt a helyzetet, az állam névadó nemzetisége azonban az ukrán nyelv használati körének kiterjesztésére törekszik.

Az ukrán–orosz pozícióharcok meghatározzák az állami nyelvpolitikát, valamint a két- vagy többnyelvűséghez való viszonyt. Nincs konszenzus abban a kérdésben, milyen szerepe legyen a szovjet világ utáni új identitás konstruálásában és a nemzetépítésben az ukrán nyelvnek; milyen státusszal bírjon Ukrajnában az orosz nyelv; hogyan kellene rendezni a nyelvek státusát (Besters-Dilger szerk. 2008, 2009; Bilaniuk 2010; Goodman 2009; Kulyk 2006; 2014; Majboroda és mtsai szerk. 2008; Stepanenko 2003; Taranenko 2007; Ulasiuk 2012 stb.). Miközben az ország keleti végein immár két éve időnként fellángoló, máskor csitulni látszó háború zajlik, a nyelvpolitika területén tovább tart a konfliktusokkal telített útkeresés. Ezen a területen Ukrajnát – a belső tényezők mellett – az ország nemzetközi kötelezettségvállalásai is befolyásolják (Macjuk 2009: 166–168, Besters-Dilger 2011: 360–361). Az alábbiakban abból mutatunk ízelítőt, hogyan játssza ki Ukrajna saját nemzetépítési projektje érdekeit szem előtt tartva a nemzetközi kisebbségvédelmi sztenderdeket.

2. Ukrajna és a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája

A Legfelsőbb Tanács 1997-ben ratifikálta a nemzeti kisebbségek védelméről szóló keret-egyezményt¹, 1999-ben pedig a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartáját.² Ezzel ez a két nemzetközi dokumentum az ukrán jogrend részévé vált. Ám az ukrainai nyelv(politika)i helyzet összetettségét érzékelni lehet a Karta körüli eseményekből is.

A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának védelme alá Ukrajnában a következő 13 nemzeti kisebbség nyelveit vonták: orosz, zsidó, belarusz, moldáv, román, krími tatár, bolgár, lengyel, görög, magyar, német, gagauz és szlovák. Az 1350-XIV. számú törvény azokon a területeken biztosította a legszélesebb jogokat a kisebbségi nyelv használatára, ahol az adott nemzeti kisebbség képviselőinek aránya meghaladja a 20%-ot. Ahol a kisebbségiek aránya 10%-ot meghaladó, ott kevesebb nyelvhasználati joggal élhettek a kisebbség tagjai, s még kevesebb jogkörrel rendelkeztek azokon a területeken, ahol arányuk nem érte el a 10%-os határt. A Karta ratifikációs törvénye tehát az akkor hatályos nyelvtörvényhez mérten (amely csak azokon a közigazgatási egységeken belül teszi lehetővé a kisebbségi nyelv hivatali használatát az államnyelv mellett, ahol a nemzeti kisebbség képviselői 50%-nál magasabb arányban élnek) jóval kedvezőbb feltételeket teremtett a kisebbségi nyelvek használatához. A Kartának a törvény szerinti alkalmazására azonban soha nem került sor Ukrajnában (a törvény soha nem került letétbe az ET Főtitkáránál), mert az Alkotmánybíróság a ratifikálásról szóló törvényt formai okok miatt hatályon kívül helyezte (Maszenko 2007: 39, Macjuk 2009: 167).³

A határozat indoklása szerint a törvény visszavonásának oka, hogy a ratifikációs törvényt nem az államelnök, hanem a parlament elnöke írta alá és hirdette ki (Kreszina–Javir 2008: 190–196). Eddig a döntésig azonban Ukrajnában minden ratifikációs törvényt a parlament elnöke írt alá, ám az Alkotmánybíróság döntése csak ezt az egy ratifikációs törvényt hatálytalanította (Tóth–Cserniczkó 2009). A politikai szándék nyilván az volt, hogy Ukrajna eleget tegyen nemzetközi kötelezettségeinek és formailag ratifikálja a Kartát, de a nemzetközi dokumentum ne lépjen hatályba, mert alkalmazásával felborulhat a nyelvi helyzet kényes egyensúlya. Ám már a ratifikációval kezdetét vette a Karta kálváriája Ukrajnában.⁴

Ezután számos újabb tervezet került a parlament elé (lásd Kreszina–Javir 2008: 196), amíg 2003-ban végre Ukrajna ismét ratifikálta a Kartát (802-IV. sz. törvény).⁵ A ratifikációs dokumentum azonban csak két évvel később: 2005. szeptember 19-én került letétbe az ET főtitkáránál, s így a Karta csupán 2006. január 1-től lépett hatályba Ukrajnában.

Ám az újabb ratifikációs törvényben már nem rendelkezik a jogalkotó arról, hogy mely közigazgatási egységeken belül alkalmazandók a Karta Ukrajna által vállalt és a törvényben

¹ Закон України „Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин. // №703/97-ВР. // Відомості Верховної Ради України, - 1998, № 14., – Ст. 56.

² Закон України Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р. від 24.12.1999 р. N 1350-XIV. Відомості Верховної Ради України від 21.01.2000 р., № 3, ст. 24.

³ Lásd az Alkotmánybíróság 9-рп/2000 számú határozatát a <http://alpha.rada.kiev.ua> és/vagy <http://zakon1.rada.gov.ua/laws honlapon>. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 р.” від 12.07.2000 р. № 9-рп/2000.

⁴ Erről bővebben lásd Alekszejev (2008), Beregszászi–Cserniczkó (2007), Bowring–Antonovych (2008), Melnyik–Cserniczkó (2010: 37–45).

⁵ Закон України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин” №802-IV. Відомості Верховної Ради України 2003/30. Ст. 259.

megnevezett rendelkezései, vagy hány százalékos arányt kell elérnie az adott régió belül az egyes kisebbségeknek. Azaz: az előző törvénnyel ellentétben a 2003-as verzió azonosan kezeli a 13, egyébként egymástól jelentős mértékben különböző helyzetben lévő kisebbségi közösséget és azok nyelveit. Így a ratifikációs okmány révén egymástól erősen eltérő nyelvi és demográfiai helyzetű közösségek kapnak azonos nyelvhasználati jogokat. Ez pedig egyes közösségek számára joggyarapodást, míg mások számára (a Karta szellemével gyökeresen ellentétes módon) már meglévő jogaik szűkítését jelentheti.

Az 1. táblázatból látható, hogy jelentős eltérés van például az orosz és a belarusz, vagy éppen a román és a görög kisebbség között. Ez a különbség nemcsak abból fakad, hogy az előbbiek jóval többen vannak, mint az utóbbiak; hanem abból is, hogy miközben az oroszok és románok körében 90% fölötti a saját nyelvüket anyanyelvüként beszélők aránya, a belaruszok között ez az arány mindössze 19,79%, a görögöknél pedig csak 6,37%.

1. táblázat. Nemzetiség és anyanyelv összefüggése Ukrajnában a 2001. évi népszámlálás adatai alapján

**-gal azokat a nemzeti kisebbségeket jelöltük, melyek nyelve a Karta hatálya alá esik.*

Nemzetiség	Fő	Nemzetisége és anyanyelve azonos	
		Szám	%
Ukránok	37 541 693	31 970 728	85,16
Oroszok*	8 334 141	7 993 832	95,92
Beloruszok*	275 763	54 573	19,79
Moldávok*	258 619	181 124	70,04
Krími tatárok*	248 193	228 373	92,01
Bolgárok*	204 574	131 237	64,15
Magyarok*	156 566	149 431	95,44
Románok*	150 989	138 522	91,74
Lengyelek*	144 130	18 660	12,95
Zsidók*	103 591	3 213	3,10
Örmények	99 894	50 363	50,42
Görögök*	91 548	5 829	6,37
Tatárok	73 304	25 770	35,15
Cigányok	47 587	21 266	44,69
Azerbajdzsánok	45 176	23 958	53,03
Grúzok	34 199	12 539	36,66
Németek*	33 302	4 056	12,18
Gagauzok*	31 923	22 822	71,49
Koreaiak	12 711	2 223	17,49
Üzbégek	12 353	3 604	29,18
Csuvasok	10 593	2 268	21,41
Szlovákok*	6 397	2 633	41,16
Egyéb	323 656	46 933	14,50
Összesen	48 240 902	41 093 957	85,18

Azzal, hogy a törvény nem nevezi meg, minimálisan milyen arányt kell elérnie a kisebbségi közösségnek egy adminisztratív egységen belül a Karta rendelkezéseinek alkalmazásához, az állam nyitva hagyja annak a lehetőségét, hogy arra hivatkozzon: a kisebbségi nyelveket használók száma nem indokolja az intézkedés bevezetését.

Feltűnő az is, hogy a Karta 2003-ban ratifikált változatában sokkal kevesebb kötelezettséget vállalt az ország, mint 1999-ben (2. táblázat).

2. táblázat. A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának rendelkezési közül Ukrajna által vállalt kötelezettségek (az 1999-es és 2003-as ratifikációs törvény alapján)

	Az 1350-XIV. sz. (1999-es) ratifikációs törvény (ha egy közigazgatási egységen belül a nemzeti kisebbség képviselőinek aránya eléri a 20%-ot)	A 802-IV. sz. (2003-as) ratifikációs törvény (bár erről nem szól a ratifikációs törvény, a nyelvtörvény értelmében ezek a jogok ott érvényesíthetők, ahol a nemzeti kisebbség képviselőinek aránya 50% fölötti)
I. Rész	Teljes mértékben	Teljes mértékben
II. Rész	Teljes mértékben	Teljes mértékben
III. Rész		
8. cikk. Oktatásügy		
1. pont		
a) iskola-előkészítő oktatás	a (i), a (ii), a (iii)	a (iii)
b) általános iskolai oktatás	b (i), b (ii), b (iii)	b (iv)
c) középiskolai oktatás	c (i), c (ii), c (iii)	c (iv)
d) szakközépiskolai és szakmunkásképzés	d (i), d (ii), d (iii)	–
e) felsőoktatás	e (i), e (ii)	e (iii)
f) felnőttoktatás és továbbképzés	f (i), f (ii)	f (iii)
g)	g	g
h)	h	h
i)	i	i
2. pont	2. pont	2. pont
9. cikk. Igazságszolgáltatás		
1. pont		
a)	a (ii), a (iii)	a (iii)
b)	b (ii), b (iii)	b (iii)
c)	c (ii), c (iii)	c (iii)
d)	–	–
2. pont		
a)	–	–
b)	–	–
c)	c	c
3. pont	3. pont	3. pont
10. cikk. Közigazgatási hatóságok és közszolgálati szervek		

	Az 1350-XIV. sz. (1999-es) ratifikációs törvény (ha egy közigazgatási egységen belül a nemzeti kisebbség képviselőinek aránya eléri a 20%-ot)	A 802-IV. sz. (2003-as) ratifikációs törvény (bár erről nem szól a ratifikációs törvény, a nyelvtörvény értelmében ezek a jogok ott érvényesíthetők, ahol a nemzeti kisebbség képviselőinek aránya 50% fölötti)
1. pont		
a)	a (i), a (ii), a (iii)	–
b)	–	–
c)	c	–
2. pont		
a)	a	a
b)	b	–
c)	–	c
d)	d	d
e)	e	e
f)	f	f
g)	–	g
3. pont		
a)	a	–
b)	b	–
c)	c	–
4. pont		
a)	–	–
b)	–	–
c)	c	c
5. pont	5. pont	–
11. cikk. Tömegtájékoztató eszközök		
1. pont		
a)	a (ii), a (iii)	a (iii)
b)	b (ii)	b (ii)
c)	c (ii)	c (ii)
d)	d	d
e)	e (i), e (ii)	e (i)
f)	–	–
g)	g	g
2. pont	2. pont	2. pont
3. pont	3. pont	3. pont
12. cikk. Kulturális tevékenység és kulturális létesítmények		
1. pont		
a)	a	a
b)	b	b
c)	c	c
d)	d	d
e)	–	–
f)	f	f
g)	g	g

	Az 1350-XIV. sz. (1999-es) ratifikációs törvény (ha egy közigazgatási egységben belül a nemzeti kisebbség képviselőinek aránya eléri a 20%-ot)	A 802-IV. sz. (2003-as) ratifikációs törvény (bár erről nem szól a ratifikációs törvény, a nyelvtörvény értelmében ezek a jogok ott érvényesíthetők, ahol a nemzeti kisebbség képviselőinek aránya 50% fölötti)
h)	–	h
2. pont	2. pont	2. pont
3. pont	3. pont	3. pont
13. cikk. Gazdasági és társadalmi élet		
1. pont		
a)	–	–
b)	b	b
c)	c	–
d)	d	–
2. pont		
a)	a	–
b)	b	–
c)	c	–
d)	–	–
e)	–	–
14. cikk. Határokon túli cserekapcsolatok		
a)	–	–
b)	b	b
IV. rész	Teljes mértékben	Teljes mértékben
V. rész	Teljes mértékben	Teljes mértékben

Heves viták folytak arról is, mely nyelvekre terjedjen ki a Karta hatálya. Végül ugyanannak a 13 kisebbségi közösségnek a nyelvét védelmezi az új törvény is, mint az 1999-es. Ám többen úgy vélik, az orosz nyelv nem szorul rá erre a védelemre, és Ukrajna bizonyos területein inkább az ukrán nyelvet kellene védelmezni az oroszsal szemben (Maszenko 2007: 38–40). Sokan bírálják azért a törvényt, mert a veszélyeztetett és kihalóban lévő nyelvek listáján szereplő ukrain nyelvek közül csak a gagauz és a krími tatár került be a listába; ám például a kihalás szélén álló karaim és a krimcsak nem. A karaimok száma a 2001. évi népszámlálás adatai szerint 1196 fő (közülük 24-nek anyanyelve a karaim), a krimcsak nemzetiségűek száma 406 (21-en vallották anyanyelvüknek a krimcsak nyelvet).

Érdekes továbbá, hogy a 13 érintett nyelv között szerepel a *zsidó nyelv* (a törvényben: „*мова єврейської національної меншини*”, azaz a „zsidó nemzeti kisebbség nyelve”). Egy nyelvészeti megfoghatatlan kategória vált ezzel a törvény alanyává.⁶ Az is vitatják, hogy külön tesz említést a törvény a moldáv és a román nyelvről, miközben Moldávia a románt tekinti saját államnyelvének, azaz sokak (például Románia) szerint a moldáv és a román nem két

⁶ Kreszina–Javir (2008: 204). Lásd még: Юридичний висновок Міністерства юстиції щодо рішень деяких органів місцевого самоврядування (Харківської міської ради, Севастопольської міської ради і Луганської обласної ради) стосовно статусу та порядку застосування російської мови в межах міста Харкова, міста Севастополя і Луганської області від 10 травня 2006 року. A dokumentumot lásd itt: <http://www.minjust.gov.ua/0/7477>.

különálló nyelv (Zaremba–Rimarenko 2008: 262, 278). Az ET szakértői jelentése ugyanakkor megállapítja, hogy az ET elfogadja azt az ukrán álláspontot, mely szerint Ukrajna külön nyelvként tekint a moldáv és a román nyelvre.⁷

Polemizáltak továbbá arról is, hogy a ratifikációs törvényben szereplő „görög nemzeti kisebbség nyelve” alatt melyik nyelvet kell érteni: a mai Görögországban államnyelvként használt újjörög nyelvet, vagy az Ukrajna területén élő, magát görög etnikumúnak tartó polgárok ettől jelentősen eltérő, Ukrajnában *urum nyelv*⁸ (урумська мова) néven ismert nyelvváltozatát (Zaremba–Rimarenko 2008: 264). A Karta ukrainai ellenzői gyakran hivatkoznak arra is, hogy a védett nyelvek közül hiányzik a cigány nyelv (*ромська мова*) is, mely szintén veszélyeztetettnek tekinthető Ukrajnában.

A Kartával szemben kritikát megfogalmazók egy része szerint a dokumentum védelme alá tartozó nyelvek listáját mindenképpen át kell tekinteni. Egy a *Дзеркало тижня* [A hét tükre] kijevisi lap 2006. március 10-i számában és annak online kiadásában⁹ közölt cikk javasolja például, hogy az ukrán nyelvet veszélyeztető orosz mellett törölni kell a védett nyelvek közül azokat a nyelveket is, melyeket más államokban államnyelvként használnak. Ezt arra alapozza a cikkíró, hogy a Karta célja a veszélyeztetett, értelmezése szerint kihalóban lévő nyelvek megmaradásának támogatása. Ezért fölösleges a szűkös költségvetési forrásokat olyan nyelvek védelmezésére pazarolni, melyek nem lehetnek veszélyben, hiszen más országokban milliók használják őket hivatalos nyelvként. Hasonló véleményen van számos, magát nemzeti érzelmű hazafinak tartó ukrainai nyelvész is. Így például a *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом* [Nyelvi helyzet Ukrajnában: konfliktus és konszenzus között] (Majboroda és mtsai szerk. 2008) című tanulmánykötet szerzői kifejtik: amikor a ratifikáció előtt a honatyák számára lefordították a nemzetközi dokumentum szövegét, a Karta szellemének és céljainak nem megfelelő, hibás fordítás miatt a parlamenti képviselők azt hitték, a kisebbségi nyelvek védelméről kell törvényt alkotniuk, miközben a veszélyeztetett nyelvekről kellett volna (lásd még Sevcsuk–Tracs 2009: 100). Éppen ezért, vélik, nem az orosz és más kisebbségi nyelveket, hanem elsősorban az ukránt kellene védeni Ukrajnában, no és persze a szerintük valóban veszélyeztetett nyelveket, s nem a magyart, lengyelt, németet, szlovákot, román stb.

A rossz fordításra való hivatkozás a 2007-ben leadott első ukrainai országjelentésben is előkerül. A dokumentumban¹⁰ azt olvashatjuk, hogy a Karta szövegének hibás fordítása miatt a nemzetközi dokumentum ratifikálása „politikai, jogi és társadalmi problémákat okozott” Ukrajnában.¹¹ Ugyanez jelenik meg az Igazságügyi Minisztérium 2006. május 10-én kiadott jogi

⁷ Committee of Experts' evaluation report.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/UkraineECRML1_en.pdf

⁸ A nyelvről/nyelvváltozatról lásd pl.: http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D1%80%D1%83%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0.

⁹ <http://www.zn.ua/newspaper/articles/46241#article>

¹⁰ Перша періодична доповідь України про виконання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Київ, 2007. http://www.minjust.gov.ua/files/dopovid_20_04_2007.zip, 2. old.

¹¹ A jelentés angol nyelvű szövegét lásd itt: The State Periodical Report of Ukraine. http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/UkrainePR1_en.pdf

állásfoglalásában.¹² Az ET szakértői jelentése¹³ is kitér arra (4. old.), hogy az ukrán fél új fordítást szeretne készíttetni a Kartáról. A hibás fordítás okaként azt jelöli meg Ukrajna, hogy a fordítók nem a Karta eredeti angol vagy francia nyelvű szövegét fordították ukránra, hanem annak orosz nyelvű változatát (Kreszina–Gorbatenko 2008: 338, Kreszina–Javir 2008: 197). Egy évtized azonban kevés volt ahhoz, hogy elkészüljön végre a Karta hiteles ukrán nyelvű fordítása, és Kijev ismét, immár harmadszor is ratifikálja ezt a nemzetközi dokumentumot.

A leMBERGI Ivan Franko Nemzeti Egyetem nyelvész tanára, Galina Macjuk (2009: 167) úgy látja, hogy „a Karta bevezetésével problémák léptek fel” az ukrainai nyelvi jogok terén. A szerző szintén azon a véleményen van, hogy a honatyák rossz ukrán fordításban kapták meg a nemzetközi dokumentumot. Vitalij Radcsuk ukrán nyelvész szakvéleményére hivatkozva Macjuk meggyőződéssel állítja, hogy a dokumentumnak már a címét sem fordították megfelelően ukránra, hiszen annak szelleméből fakadóan az alábbi megnevezések egyike felel meg igazán: „A veszélyeztetett nyelvek európai kartája; Európa helyi ritka nyelveinek védelmi kartája; Európa nyelvi sokszínűsége védelmének kartája; Európa kevésbé elterjedt helyi nyelveinek kartája.” Értelmezéséből fakad, hogy a ratifikációs törvényben felsorolt nyelvek védelmére nem szabadna kiterjednie a Kartának. Sőt: a nyugat-ukrainai szociolingvista, az ország egyik vezető egyetemén nyelvészetet oktató professzor szerint a Karta „a nyugat-európai szemléletet tükrözi, és a nemzetközi dokumentum és az ukrán alkotmány fogalmi kerete olyannyira eltér, hogy a Karta Ukrajnában alkotmányellenes, s ezért alkalmazásától el kell tekinteni” (Macjuk 2009: 168). Mások úgy vélik, hogy a Karta ratifikációja kifejezetten az ukrán nyelv ellen és az orosz nyelv támogatására született Ukrajnában, és az oroszpartii lobbij nyomására fogadta el a parlament a ratifikációs törvényt (Kreszina–Javir 2008: 198, But 2017). Olyan álláspont is van, mely szerint a Karta implementációjára moratóriumot kell hirdetni Ukrajnában, és új ratifikációs törvényt kell alkotni, melyben mindenképpen felül kell vizsgálni és pontosítani szükséges a védelemre szoruló nyelvek listáját (Semsucsenko–Gorbatenko 2008: 162).

2004-ben 46 parlamenti képviselő kérte, hogy a Karta ratifikációjáról szóló törvényt nyilvánítsák alkotmányellenesnek. A képviselők véleménye szerint a Karta ratifikációja hatalmas anyagi terheket ró Ukrajnára, és a ratifikáció során ezt nem vették figyelembe. Az Alkotmánybíróság azonban elutasította a képviselői beadvány tárgyalását¹⁴ (Kreszina–Javir 2008: 200–201).

Az ukrainai nyelvi helyzetet elemző német kutató, Juliane Besters-Dilger (2011: 362–363) hosszan idézi J. Dunn előadását, mely a szlavisták XVI. nemzetközi kongresszusán hangzott el 2008-ban, s melyben az előadó annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a Karta nem alkalmas az orosz nyelvvel kapcsolatos problémák rendezésére a posztszovjet térségben. Besters-Dilger (2011) egyetért azzal a véleménnyel, hogy az Európa Tanács nem kellőképpen

¹² Юридичний висновок Міністерства юстиції щодо рішень деяких органів місцевого самоврядування (Харківської міської ради, Севастопольської міської ради і Луганської обласної ради) стосовно статусу та порядку застосування російської мови в межах міста Харкова, міста Севастополя і Луганської області від 10 травня 2006 року. A dokumentumot lásd itt: <http://www.minjust.gov.ua/0/7477>

¹³ Committee of Experts' evaluation report. http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/UkraineECRML1_en.pdf

¹⁴ Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України Закону України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин” від 19. 02.04. <http://www.ccu.gov.ua/pls/wccu/P000?lang=0>

veszi figyelembe azt a helyzetet, amely a posztszovjet térség olyan országait jellemzi, mint például Ukrajna, ahol a többségi társadalom nyelve szorult támogatásra egy *de jure* kisebbségi nyelvvél, az oroszszal szemben, miközben a Karta a kisebbség nyelvét részesíti védelemben.

A nemzetiekével gyökeresen ellentétes Alekszejev (2008) véleménye. A szerző hosszasan elemzi a Karta ukrainai kálváriáját. Elemzésében felteszi a kérdést: hihető-e az, hogy idegen nyelveket gyengén beszélő elmegeyengék fordították anno ukránra a Kartát a parlament számára? Azokat az érveket is nevetségesnek tartja a szerző, melyek alapján az 1991-ben elfogadott ratifikációs törvényt alkotmányellenesnek minősítette az Alkotmánybíróság. Úgy véli, a nemzetközi kisebbségvédelmi dokumentum ukrainai alkalmazásának szabotálása mögött valójában politikai okok húzódnak meg: a dokumentum gátja a totális ukránosításnak.

Ezt látszik igazolni, hogy a kijevi igazságügy tárca a Karta ukrainai alkalmazása körüli helyzetről kiadott 2006-os jogi állásfoglalásában¹⁵ egyértelműen a Karta hatályos ratifikációs törvénye ellen nyilvánított véleményt. Az állásfoglalás apropója az volt, hogy több kelet-ukrainai város és megye úgy reagált 2006-ban az akkor hatalmon lévő Juscsenko–Timosenko páros ukránosító törekvéseire, hogy kinyilvánította: a Karta alapján területükön az orosz regionális nyelv, és így hivatalos nyelvként használható. Az igazságügyi tárca azonban – egyértelműen politikai és nem szakmai alapú döntést hozva – (az Alkotmánybíróság megkérdezése nélkül) alkotmány- és törvényellenesnek minősítette az önkormányzatok döntését, többek között arra hivatkozva, hogy a Karta célja a kihalás szélén álló nyelvek védelme, így nem terjedhet ki az oroszra (Maszenko 2007: 39–40). A másik fő érv az volt az önkormányzatok döntésével szemben, hogy a nyelvek státuszának meghatározására nem terjed ki az önkormányzatok hatásköre, az csak törvényekkel szabályozható.

Csakhogya az a népszerű, többek között az ukrán igazságügyi tárca, nyelvészek, egyetemi tankönyvek és a sajtó által széles körben terjesztett álláspont, mely szerint a Karta a veszélyeztetett nyelveket védelmezi csupán, és nem terjedhet ki a tradicionális, anyaországgal rendelkező nemzeti kisebbségek nyelveinek védelmére, erősen sántít. Erősen kétséges ugyanis, hogy például Dánia, Csehország, Ausztria, Szlovákia, Magyarország, Románia, Szlovénia, Horvátország, Szerbia, Svájc, Finnország, Örményország stb. kormánya kivétel nélkül félreértelmezte volna a Karta szellemét, és csak az ukrán hazafiak értik, mi is a dokumentum valódi lényege (Melnik–Cserniczkó 2010: 43). A felsorolt államok ugyanis számos olyan nyelvet helyeznek a Karta védelme alá, melyek más államokban államnyelvként használatosak, tehát nem fenyegeti őket közvetlenül a kihalás réme; ám kisebbségi nyelvként az adott országban védelemre szorulnak. A körülbelül 100 millió anyanyelvi beszélővel rendelkező, több országban hivatalos nyelvként használatos német nyelvet például a Karta hatálya alá helyezi Dánia, Csehország, Szlovákia és Románia. Az sem nagyon hihető, hogy Románia, Szerbia és Horvátország politikusai ne hallottak volna arról, hogy 1991-ben létrejött egy Ukrajna nevű állam, melynek egyetlen államnyelve az ukrán, s csupán azért védelmezik az ukrán nyelvet területükön a Karta révén, mert úgy képzelik, hogy sehol sem hivatalos nyelv, és a körülbelül 46 millió anyanyelvi beszélővel rendelkező ukrán a kihalás szélén áll (Melnik–Cserniczkó 2010: 43, Cserniczkó–Ferenc 2016).

¹⁵ Юридичний висновок Міністерства юстиції щодо рішень деяких органів місцевого самоврядування (Харківської міської ради, Севастопольської міської ради і Луганської обласної ради) стосовно статусу та порядку застосування російської мови в межах міста Харькова, міста Севастополя і Луганської області від 10 травня 2006 року. <http://www.minjust.gov.ua/0/7477>

Figyelemre méltó a Karta elleni ukrán érvelésben az is, hogy a nemzeti erők közül többen arra hivatkoznak: a Karta eredetileg a kisebbségek nyelveit hivatott védeni, az ukrán ratifikációs törvényben azonban nem a „kisebbségi nyelvek” (міноритарні мови) kifejezés, hanem a „nemzeti kisebbségek nyelve” (мови національних меншин) terminus szerepel (pl. Macjuk 2009: 167–168). Az, hogy az ukrán jogrendben nem a kisebbségi nyelvekre, hanem a nemzeti kisebbségek nyelvére terjed ki a nyelvtörvény, a nemzeti kisebbségekről szóló törvény és a Karta ratifikációs törvényének hatálya, nem véletlen. Ha ugyanis összevetjük Ukrajna lakosságának nemzetiségi és anyanyelvi összetételét, azonnal kiderül, mi ennek az oka. A 2001-es népszámlálás adatai szerint Ukrajna lakosságának 77,82%-a ukrán nemzetiségű, ellenben csupán 67,53%-a ukrán anyanyelvű. Azaz ha a nemzeti kisebbségek nyelvét kell védelmezni, akkor a lakosság 22,18%-ára terjed ki a védelem, ám ha anyanyelvi alapon vizsgáljuk a kérdést, máris az összlakosság 32,47%-ának jogaira vonatkozik a Karta.¹⁶

A Kartával kapcsolatban említést érdemel továbbá, hogy ukrainai szakértők meggyőződéssel állítják: a nemzetközi dokumentum által használt terminológia és fogalmi keret nem egyeztethető össze az ukrainai jogban ismert fogalmakkal. Sokak érvelése szerint Ukrajnában jogilag nem ismert például a „regionális vagy kisebbségi nyelv”, a „regionális vagy kisebbségi nyelv használatának területe”, a „területhez nem köthető nyelv” fogalma; Ukrajna törvényeiben csak az „államnyelv” és a „nemzeti kisebbségek nyelve” fogalmakat használja. Arról megfeledeznek, hogy épp a ratifikációval vált a Karta az ukrainai jogrend részévé, vagyis a Karta definíciói érvényesek Ukrajnában is.

A Karta ukrainai alkalmazását nehezíti az is, hogy máig nincs kidolgozott végrehajtási mechanizmusa. A helyi önkormányzatok számára nem készült olyan törvény vagy rendelet, amely egyértelműen meghatározza, hogy az adott közigazgatási egységen belül mely nyelvekre alkalmazhatók a Karta rendelkezései. Erre a hiányosságra az ukrán állam által készített hivatalos országjelentés alternatív társadalmi jelentésének szerzője, Vagyim Koleszniczenko parlamenti képviselő is felhívja a figyelmet.¹⁷

Az sem növeli a nemzetközi dokumentum tekintélyét, hogy a Kartát az Európa Tanács tagállamainak egy része és több EU-s tagállam sem írta alá és/vagy nem ratifikálta. Európa országai, köztük az Európai Unió tagállamai is, olyannyira eltérő nyelvi jogi szabályozásokat alkottak, hogy ma lehetetlen általánosan érvényes „európai normák”-ról, „nemzetközi standardok”-ról beszélni. Ami az egyik államban kodifikált jog, az a másikban elképzelhetetlen. Részben ezt használja ki Ukrajna is, amikor az európai normákra való hivatkozással olyan országok példáját állítja előtérbe, amelyek számára kedvező nyelvi jogi szabályozást vezettek be.

¹⁶ Figyelemre méltó, hogy az ukrainai szociolingvisztikában gyakori, hogy a *kisebbségi nyelv* (мова меншин) fogalmat „a többségi nemzettől eltérő etnikumú, vallású csoportok nyelve”-ként határozzák meg (lásd pl. Macjuk 2009: 205). Mindez azért érdekes az ukrainai nyelvpolitika szempontjából, mert ebben az értelmezésben azok, akik ukrán etnikumúak, de például orosz anyanyelvűek, azokra nem terjednek ki a kisebbségek anyanyelv-használati jogai, hiszen a definíció szerint az ő anyanyelvük nem kisebbségi nyelv, mert ők a többségi etnikum részei. A 2001-es népszámlálás adatai szerint Ukrajnában 5,54 millió ukrán etnikumúnak (az összlakosság 11,5%-ának) orosz az anyanyelve.

¹⁷ Общественный отчет по выполнению Европейской хартии о региональных языках или языках меньшинств. A dokumentum elérhető ezen a helyen: <http://www.fromua.com/politics/e62743796b72a.html>

3. A 2017-es új ukrán oktatási törvény a nemzetközi normák

A fentiek rámutatnak arra, hogy Ukrajna nem veszi komolyan a nemzetközi kötelezettségvállalásait: sem a Keretegyezményt, sem a Kartát nem alkalmazza következetesen¹⁸, illetve a nemzetközi normák, európai sztenderdek alkalmatlanok arra, hogy visszatartsák a többségi politikai elitet az asszimilációs politikától. Jó példája ennek az ország új oktatási törvénye.

2017. szeptember 5-én Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa új oktatási törvényt fogadott el.¹⁹ A törvény 7. cikkelye szabályozza az oktatás nyelvét.²⁰ A szövegből egyértelműen és világosan kiderül, hogy „Az oktatási folyamat nyelve az oktatási intézményekben az államnyelv”, és Ukrajnában mindenkinek garantált a joga az államnyelven való tanuláshoz „az oktatás minden szintjén”. A nemzeti kisebbségekhez tartozóknak joguk van ahhoz, hogy az óvodában és az 1–4. osztályokban az államnyelv mellett anyanyelvükön tanuljanak. Az is olvasható a törvény szövegében, hogy „egy vagy néhány tantárgy két vagy több nyelven is oktatható – államnyelven, angol nyelven, az Európai Unió más hivatalos nyelvein”. Az államnyelven való oktatást az állami és a kommunális (önkormányzati) oktatási intézményekben egyaránt biztosítja az állam, ám az őshonos népek és a nemzeti kisebbségek képviselői számára ez csak a kommunális intézményekben jár, az állami óvodákban, iskolákban nem. Megszünteti a törvény 7. cikkelye a nem ukrán tannyelvű oktatási intézmények önállóságát is, ugyanis az 1–4. osztályokra kiterjedő anyanyelvi oktatás joga „az államnyelv mellett az adott nemzeti kisebbség nyelvén oktató külön osztályok (csoportok) révén realizálódik, amelyek a törvényeknek megfelelően jönnek létre, és nem terjed ki az ukrán nyelven oktató osztályokra (csoportokra)”. Eszerint a magyar, román, orosz tannyelvű iskolák kétnyelvűekké válnak, ahol az alsó tagozaton párhuzamos osztályokban folyik az oktatás: az egyik osztályban ukránul, a másikban a nemzeti kisebbség nyelvén. A felső tagozaton és a középiskolai osztályokban pedig a törvény értelmében az oktatási folyamat nyelve – a fenti engedményekkel – az államnyelv.

Ha a törvény szövegéből indul ki a jogkövető ukrán állampolgár, akkor ezt azt jelenti, hogy az új oktatási törvény 7. cikkelye négy nagy csoportra osztja Ukrajna állampolgárait.

Az első csoportba a többségi nemzet képviselői tartoznak. Nekik joguk van ahhoz, hogy államnyelven tanuljanak az óvodától kezdve az iskola minden szintjét beleértve az egyetemen át a tudományos fokozat megszerzéséig. Látszólag minden állampolgárnak ugyanezt a jogot biztosítja a törvény, hiszen a 7. cikkely 1. pontja épp ezt mondja ki: az államnyelven való oktatás joga mindenki számára garantált. Csakhogy az államnyelv nem semleges valami, hanem egy konkrét nyelv. Márpedig Ukrajna államnyelve történetesen az ukrán nyelv, amely sok millió ukrán állampolgár anyanyelve (idei vonatkozóan lásd: Kontra–

¹⁸ Erről lásd például a kárpátaljai magyar közösség árnyékjelentéseit. Written Comments by Hungarian Researchers and NGOs in Transcarpathia (Ukraine) on the Fourth Periodic Report of Ukraine on the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Elérhető: https://kmksz.com.ua/wp-content/uploads/2017/01/Framework-Convention_Transcarpathia_Ukraine_Shadow-Report-KE.pdf. Written Comments by Hungarian Researchers and NGOs in Transcarpathia (Ukraine) on the Third Periodic Report of Ukraine on the implementation of the European Charter for Regional or Minority Languages, submitted for consideration by the Council of Europe’s Committee of Experts on the Charter. Elérhető: <https://kmksz.com.ua/wp-content/uploads/2017/01/Ukraine-Charter-shadow-report-Arnyekjelentes-nyk.pdf>.

¹⁹ Закон України „Про освіту” № 2145-VIII. (2017). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/>

²⁰ A törvény nem hivatalos magyar fordítását lásd itt: http://regio.tk.mta.hu/index.php/regio/article/view/185/pdf_160

Szilágyi 2002). Ők (és csakis ők, más senki sem az országban) mindvégig anyanyelvükön tanulhatnak, még ha ezt a nyelvet szemérmesen államnyelvként nevezi is meg a törvény.

A második csoportba az őshonos népek képviselői tartoznak. Ebbe a kategóriába Ukrajnában gyakorlatilag csak a krími tatárok sorolhatók, akik hagyományos lakóterülete az a Krím félsziget, melynek területét Oroszország 2014 tavaszán annektálta. A Krím nélküli Ukrajna területén a krími tatárok csak szétszórva, kis számban élnek. Ők nem csak 4. osztályig, hanem akár az érettségiig tanulhatnak anyanyelvükön. A szakoktatásban, a felsőoktatásban már nem élhetnek ezzel a joggal, ott nekik is ukránul kell tanulniuk.

A harmadik kategóriába a nemzeti kisebbségek képviselői tartoznak (kivéve az oroszok, de erről később). Ők, mint már említettük, csupán a 4. osztály végéig tanulhatnak anyanyelvükön, tovább már mindent ukránul kell tanulniuk, kivéve saját anyanyelvüket, ami külön tantárgyként megmaradhat az iskolák órarendjében. Illetve szerepel a törvényben az a bizonyos kitétel, amit nehezen lehet értelmezni: „egy vagy néhány tantárgy két vagy több nyelven is oktatható – államnyelven, angol nyelven, az Európai Unió más hivatalos nyelvein”. Hogy ez mit jelent pontosan, nem lehet tudni, sokféle értelmezése lehet egy ilyen megfogalmazásnak. Ha a jogalkalmazó úgy akarja, akkor azt jelenti, hogy 5. osztálytól minden tantárgyat ukránul oktatnak majd a nemzeti kisebbségek számára, de egy tantárgy, a magyar mint anyanyelv oktatható magyarul, ami az Európai Unió egyik hivatalos nyelve. Ezt az értelmezést lehetett kiolvasni a törvény elfogadása utáni első nyilatkozatokból. „Nem engedhető meg, hogy egyetlen lakos vagy Ukrajnában élő bármely kisebbség is hátrányt szenvedjen az állam nyelvének ismeretének hiánya miatt, amely végzetes egyenlőtlenségekhez, az érvényesülés csorbulásához vezet” – mondta például Petro Porosenko államelnök.²¹ Azt is mondta Porosenko, hogy az ukránoknak „szent joguk, hogy tanulhassák anyanyelvüket”, s mellette nem tiltott második, harmadik vagy akár negyedik nyelvet tanulniuk, és ez szerinte megvalósulhat úgy, hogy közben nem sérülnek a nemzeti kisebbségek jogai.²²

Ha azonban úgy tartja a jogalkalmazó kedve, akkor oly módon is lehet értelmezni a törvény idézett részeit, hogy az 5. osztályban még csak egy, a 6.-ban már két, a 7.-ben már három, a 8.-ban már 5, a 9.-ben pedig mondjuk 10 tantárgyat oktatnak ukrán nyelven a magyar gyerekeknek, a többi viszont magyarul.

Lilija Hrinevics, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának vezetője a törvény elfogadása után több, mint egy hónappal – nyilván az Európa Tanács parlamenti közgyűlésének Ukrajna számára kedvezőtlen határozata után, amely arra hívta fel Ukrajna figyelmét, hogy várja meg a törvény alkalmazásával a Velencei Bizottság állásfoglalását²³ – október 17-én már úgy nyilatkozott, hogy a minisztérium azt tervezi, csak fokozatosan emeli majd az államnyelven oktatott tantárgyak számát. Mégpedig úgy, hogy a középiskolai osztályokban az ukránul tanított tantárgyak aránya elérje a 60 százalékot.²⁴

²¹<https://karpathir.com/2017/10/11/porosenko-az-ukran-oktatasi-torveny-egyenlo-lehetoseget-biztosit-minden-allampolgar-szamara/>

²²<http://www.karpatinfo.net/cikk/tarsadalom/2557089-porosenko-minden-gyermeknek-beszelnie-kell-ukranul-az-orszagban>

²³<http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/az-europa-tanacs-megvedte-a-kisebbségi-oktatási-rendszert-ukrajnaban/>; az ET Parlamenti Közgyűlésének 2189 (2017) számú határozatát lásd itt: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=24218&lang=en>

²⁴ <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2017/10/17/polshha-ta-ukrayina-pidpishut-deklaracziyu/>

Könnyű belátni: egyáltalán nem mindegy, melyik értelmezést választja a kárpátaljai magyarok számára az ukrán oktatási minisztérium. Az egyik esetben 5. osztálytól kezdve már csak a magyar nyelv tantárgy oktatható magyarul, minden más (az idegen nyelv órák kivételével) csak államnyelven. A másik lehetőség szerint azonban akár az is elképzelhető, hogy 9. osztály végéig a tárgyak többségének oktatása még megmarad magyar nyelven, és csak a középiskolai szinten, a 10–12. osztályban kerülnek többségbe az ukránul oktatott tárgyak. S bár egyértelmű, hogy a kárpátaljai magyar közösség számára ez utóbbi elképzelés is jelentős visszalépést jelentene a jelenlegi helyzethez képest, a lényeg itt az, hogy a jogalkotó nagy valószínűséggel szándékosan fogalmazott ilyen bizonytalan, sok értelmezési lehetőséget nyitva hagyó módon. A cél az volt, hogy tesztelje: mi az, amit még elfogadhatónak értékel a nemzetközi közvélemény.

Korábban azt említettük, hogy négy kategóriába sorolja a törvény 7. cikkelye az ország állampolgárait, de eddig csak három csoportról esett szó. A negyedik csoportba az Ukrajnában élő orosz anyanyelvűek tartoznak. Számukra ugyanis a törvény 7. cikkelye csak egyetlen értelmezési lehetőséget kínál: az 5. osztálytól teljesen át kell állni az ukrán nyelven folyó oktatásra, s emellett tantárgyként tanulhatják az orosz mint anyanyelvet. Nekik nincs esélyük arra, mint az ukrainai magyaroknak vagy románoknak, hogy néhány tantárgyat az anyanyelvük mellett továbbra is oroszul tanuljanak, hisz ez a lehetőség csak az Európai Unió hivatalos nyelveire terjed ki, az orosz pedig nem hivatalos nyelv az EU-ban.

A Velencei Bizottság állásfoglalása 2017 decemberében várható. 2017. november 7-én kíváncsian várja Ukrajna, mire jut ezzel a törvénnyel a Velencei Bizottság. A fő kérdés az, hogy vajon megengedheti-e magának egy nemzetközi intézmény, hogy rábólintson egy olyan törvényre, amely minden kétséget kizáróan homályosan fogalmaz, s ezzel utat nyit a manipulációknak, illetve négy, egymástól jelentősen eltérő kasztba sorolja nyelvi alapon Ukrajna állampolgárait.

A Velencei Bizottság állásfoglalásának kialakítását nem könnyíti meg, hogy az ukrán oktatási törvény 7. cikkelye összhangban van azzal, amit a Karta 8., azaz oktatási cikkelye kapcsán a második, 2003-as ratifikációs törvényében Kijev vállalt (lásd fentebb a Karta 1999-es és 2003-as ratifikációs törvényében vállalt kötelezettségeket összevető táblázatot).

Nehezen összeegyeztethető viszont az új oktatási törvény 7. cikkelye Ukrajna alkotmányával és a nemzetközi egyezmények szellemével.

Ukrajna Alkotmánya 53. cikkelyének ötödik része a következőket rögzíti: „A nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok számára a törvénynek megfelelően *garantálják azt a jogot, hogy anyanyelvükön tanuljanak vagy tanulják anyanyelvüket az állami és a kommunális oktatási intézményekben* vagy a nemzeti kulturális társaságok közreműködésével.”²⁵

Ukrajna Alkotmánybírósága 1999. december 14-én értelmezte az Alkotmánynak többek között az oktatásra vonatkozó részeit is.²⁶ A nagyon hosszú című alkotmánybíróági határozat 2. pontja egyértelműen leszögezi:

„Ukrajna Alkotmányának 10. cikkelye és a nyelvek használatát – többek között az oktatási folyamatban – szabályozó Ukrajna törvényei alapján az oktatás nyelve az állami és kommunális iskola előtti, általános középiskolai, szakmai-műszaki és felsőfokú intézményekben Ukrajnában az ukrán nyelv. Az állami és a kommunális oktatási intézményekben, Ukrajna

²⁵ A dőlt betűs részek a szerző kiemelési.

²⁶ <http://www.ccu.gov.ua/docs/406>

Alkotmányának, különösen az 53. cikkely ötödik részének és Ukrajna törvényeinek megfelelően, az államnyelv mellett *az oktatási folyamatban használhatók és tanulhatók a nemzeti kisebbségek nyelvei.*"

Az alkotmány és az alkotmánybíróság állásfoglalása értelmében Ukrajna állampolgárainak tehát joguk van „anyanyelvükön tanulni vagy tanulni anyanyelvüket” az állami és a kommunális oktatási intézményekben. A nemzeti kisebbségekről szóló törvény²⁷ az Alkotmányhoz hasonlóan fogalmaz a kisebbségek oktatásáról: „Az állam minden nemzetiségi kisebbség számára *garantálja (...) az anyanyelvi oktatást vagy az anyanyelv tanulását* az állami oktatási intézményekben, illetve a nemzetiségi kulturális szövetségeken keresztül” (6. cikkely). Ugyanezt ismétli meg Ukrajna törvénye „A gyermekkor védelméről” 19. cikkelyének 3. bekezdése.²⁸ Mindez az Ukrajna függetlenné válása óta kialakult gyakorlat szerint azt jelenti, hogy azok a magyar nemzetiségű ukrán állampolgárok, akik Kárpátalja azon részein élnek, ahol működnek magyar tannyelvű iskolák, választhattak, hogy VAGY:

a) olyan iskolába járatják csemetéiket, ahol a gyerekek anyanyelvükön tanulhatnak; VAGY

b) olyan iskolát választanak gyermekeiknek, ahol azok tanulhatják anyanyelvüket; ESETLEG

c) egyik felkínált lehetőséggel sem élnek, és olyan iskolába küldik tanulni a kicsiket, ahol a gyermekek anyanyelve egyáltalán nincs jelen az oktatási folyamatban.

Az Alkotmány 53. cikkelyében és az idézett törvényekben egyaránt szereplő *vagy* kötőszót tehát az ukrainai joggyakorlat alapján úgy értelmezhetjük, hogy az állam garantálja mind az anyanyelven való tanulás, mind pedig az anyanyelv tantárgyként való tanulásának jogát. A működő gyakorlat szerint tehát a jogszabályokban szereplő *vagy* kötőszó azt jelenti: az állampolgárok választhatnak, hogy – céljaik, igényeik, lehetőségeik szerint – melyik opcióval szeretnének élni.

Ezt a jogértelmezést alkalmazta az 1989-ben elfogadott és 2012-ig hatályos nyelvtörvény 25. cikkelye is:

„Az Ukrán SZSZK állampolgárainak elidegeníthetetlen joga, hogy a gyermekek oktatásának nyelvét szabadon válasszák meg.

Az Ukrán SZSZK minden gyermek számára garantálja az anyanyelven való nevelés és tanulás jogát. Ezt a jogot olyan iskola előtti nevelési intézmények és iskolák létrehozásával garantálják, amelyekben a nevelés és az oktatás ukrán nyelven vagy más nemzeti nyelveken folyik.”²⁹

Szintén ugyanezt a jogértelmezést támogatja a 2012-ben elfogadott és 2017 nyarán továbbra is hatályos Ukrajna törvénye az állami nyelvpolitika alapjairól.³⁰ A nyelvtörvényként emlegetett jogszabály 20. cikkelye szól az oktatás nyelvéről. Eszerint az oktatás nyelvének szabad megválasztása az állampolgárok elidegeníthetetlen joga az államnyelv kötelező, oly mértékű elsajátítása mellett, amely elegendő az ukrán társadalomba való integrációhoz. A

²⁷ Закон України «Про національні меншини в Україні» № 2494-XII (1992). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>.

²⁸ Закон України «Про охорону дитинства» № 2402-III (2001). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

²⁹ Закон України «Про мови в Українській РСР» № 8312-XI (1989) <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/8312-11>. A törvény 1989 és 2012 között volt hatályban. 2012-ben új nyelvtörvényt fogadtak el Ukrajnában.

³⁰ Закон України “Про засади державної мовної політики” № 5029-VI (2012) <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>

törvény értelmében Ukrajna állampolgárai számára szavatolt az állam- és a regionális vagy kisebbségi nyelvű oktatás az oktatás minden szintjén, az óvodától az egyetemig (Tóth–Cserniczkó 2013, 2014, Beregszászi–Cserniczkó–Ferenc 2014).

Az új oktatási törvény 7. cikkelye azonban úgy értelmezi az alkotmányban és a nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény 14. cikk 2. pontjában szereplő³¹ vagy kötőszót, hogy a választás joga az államé: a hatalom dönt arról, hogy melyik opciót kínálja állampolgárai felé. Kijev értelmezése szerint tehát nem az állampolgár, hanem a kormányzat dönthet arról, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok nyelve tannyelvként is jelen van az oktatási folyamatban, vagy csak tantárgyként jelenik meg.

Mindez azt jelenti, hogy amikor Ukrajnában elkezdik alkalmazni az új oktatási törvényt, akkor annak 7. cikkelye értelmében azok a szülők, akiknek gyermeke befejezi a 4. osztályt, már nem fognak rendelkezni a választás jogával: helyettük az állam dönt az oktatás nyelvéről. Számukra tehát Ukrajna Alkotmánya 53. cikkelyének ötödik része az alábbi, korlátozott formában lesz érvényes (miközben a többségi nemzethez tartozókra továbbra is teljes egészében érvényes marad):

„A nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok számára a törvénynek megfelelően garantálják azt a jogot, hogy ~~anyanyelvükön tanuljanak vagy~~ tanulják anyanyelvüket ~~az állami~~ és a kommunális oktatási intézményekben vagy a nemzeti kulturális társaságok közreműködésével.”

A törvény 7. cikkelye ugyanis csupán a kommunális (önkormányzati) oktatási intézményekben engedélyezi a kisebbségi nyelveken folyó oktatást, az állami iskolákban nem, és azt is csupán a 4. osztály végéig. Ez azonban egyértelműen az állampolgári jogok szűkítése. Ami Ukrajnában szintén alkotmányellenes.

Az ország alkotmányának 22. cikkelye egyértelműen fogalmaz ezzel kapcsolatosan:

„Az alkotmányban rögzített emberi és állampolgári jogok és szabadságjogok nincsenek kimerítve. Az alkotmányos jogok és szabadságjogok *garantáltak és nem eltörölhetők. Új törvények elfogadásakor vagy a hatályos törvények módosítása során nem szabad szűkíteni a meglévő jogok és szabadságjogok tartalmát és hatályát.*”

Az ukrainai oktatási szabályozás hiányosságaira a nemzetközi szervezetek már korábban is figyelmeztették Kijevet.

A nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény ukrainai alkalmazásáról 2012-ben készített ukrainai országjelentéshez kapcsolódóan Európa Tanács már a 2017-ig hatályos oktatási törvény miatt is kritizálta Kijevet, mert az nem biztosítja az anyanyelvi oktatást sok olyan községben, ahol erre lehetőség lenne, és csökkentette a kisebbségi nyelven oktatott órák számát.³² Az új jogszabály azonban egyértelműen tovább szűkíti a kisebbségi nyelveken oktatott órák számát, hiszen a 7. cikkely maximum azt engedélyezi, hogy „egy vagy néhány tantárgy” oktatható az államnyelvtől eltérő nyelven.

³¹ Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről, 14. cikk 2. rész: „Nemzeti kisebbségek által hagyományosan és jelentős számban lakott területeken, megfelelő igény esetén, a Felek törekednek – lehetőségeik szerint és oktatási rendszerük keretein belül – annak biztosítására, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek megfelelő lehetőségük legyen *kisebbségi nyelvüket megtanulni vagy ezen a nyelven tanulni.*”

³² Lásd a 31–32. oldalt, itt is a 125. és 128. bekezdést. <https://rm.coe.int/168008c6c0>. A Karta ukrainai alkalmazása kapcsán kiadott ET jelentés és beszámoló is hasonlóan érvel. Lásd a 141. oldalon 1303–1305. bekezdést itt: <https://rm.coe.int/16806dc600>

Az új oktatási törvény azért sem felel meg a nemzetközi normáknak, mert homályosan fogalmaz, és teret enged az önkényes jogértelmezésnek. A törvény szövegéből nem derül ki például, hogyan kell értelmezni „az államnyelv mellett” kitételt. Mint ahogyan arra sem ad választ a jogszabály, mit jelent az „egy vagy néhány nyelv” megfogalmazás. Ezt például úgy is lehet értelmezni, hogy mindent ukránul oktatnak, kivéve az idegen nyelv tantárgyat és a nemzeti kisebbségek anyanyelvét (hiszen ez így együtt tökéletesen megfelel a törvényben szereplő „egy vagy néhány tantárgy” megfogalmazásnak).

Az imént idézett ET dokumentum az előző oktatási törvényt is kritizálta a nem explicit megfogalmazásokért, például mert nem derült ki a törvény szövegéből, hány kérelemre van szükség egy kisebbségi nyelven oktató óvodai csoport, osztály vagy iskola megnyitásához.³³

2014 januárjában az ET a Karta ukrainai alkalmazásáról készített jelentésében és ajánlásaiban leszögezi, hogy ha az országban van igény a kisebbségek körében az anyanyelvi oktatásra, akkor az állam nem választhatja kizárólag az államnyelven folyó oktatást. Az ajánlások között szerepel az is, hogy az állam „biztosítsa a kisebbségi nyelvek beszélőinek a saját nyelvükön való oktatáshoz való jogot, miközben megőrzi a már elért eredményeket”.³⁴

Az Európa Tanács „A nemzeti kisebbségek helyzete és jogai Európában” címmel, 1985. (2014) számmal elfogadott határozatában (10.4.3. pont) a Parlamenti Közgyűlés felszólítja az Európa Tanács tagállamait, hogy *„tegyék meg a szükséges lépéseket az anyanyelven való oktatás folytonosságának biztosítására a középfokú oktatásban (a szakképzést is beleértve) és a felsőoktatásban”*.³⁵ Ukrajna is tagja az ET-nek.

A 2145 (2017) számmal „A demokratikus intézmények működése Ukrajnában” címmel az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése által elfogadott határozat 13. pontja hangsúlyozza: *„A Közgyűlés aggodalmát fejezi ki amiatt, hogy egyes törvénytervezetek célja a nemzeti kisebbségek jelenlegi jogainak szűkítése. Rendkívül fontos, hogy a módosított jogszabályok értelmében a nemzeti kisebbségek megőrizhessék az Alkotmányban és az ország összes nemzetközi kötelezettségvállalásában biztosított kisebbségi nyelvhasználati jogait. Hangsúlyozzuk a kisebbségi nyelvekre vonatkozó inkluzív politika folytatását az ország stabilitása érdekében.”*³⁶

4. Ukrajna és a kétoldalú államközi egyezmények

A nemzetközi és nemzeti kötelezettségek után vizsgáljuk meg, milyen hatással van az ukrainai nyelvpolitikára a szomszédságpolitikai kényszer.

Mivel Ukrajna 27 közigazgatási egysége közül 19 valamely más állammal is határos, az 1991-ben függetlenné vált állam számára az elsőrendű feladatok közé tartozott a jó-szomszédi kapcsolatok kiépítése. Ezért az 1990-es évek első felében az új ukrán államnak más államokkal, elsősorban a szomszédokkal, a FÁK országaival és a kelet-közép-európai régió több államával megkötött alapszerződéseiben – melyek sorában az 1991-ben megkötött ukrán–magyar alapszerződés és kisebbségvédelmi nyilatkozat volt az első – jelen van

³³ Lásd a 8. oldalon a 22., a 31. oldalon a 124. és a 32. oldalon a 127. bekezdést. <https://rm.coe.int/168008c6c0>. Ugyanezt a kritikát a 2012-es nyelvtörvénynek az oktatás nyelvét szabályozó 20. cikke kapcsán is felvetették elemzők (Tóth–Cserniczkó 2013: 69–79, 2014: 67–75). Az ET a Karta ukrainai országjelentése kapcsán szintén bírálta ezért Kijevet: lásd a 20. oldalt itt: <https://rm.coe.int/16806dc600>.

³⁴ Lásd a 19. oldalon a 107. bekezdést itt: <https://rm.coe.int/16806dc600>

³⁵ [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/1926_rez_1985_\(2014\).htm](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/1926_rez_1985_(2014).htm)

³⁶ <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23453&lang=en>

a kisebbségek jogainak védelme. Anélkül azonban, hogy kisebbíteni szándékoznánk ezeknek a kétoldalú szerződéseknek a jelentőségét, meg kell jegyeznünk, hogy az akkorra a belső ukrainai jogszabályokban már kodifikált kisebbségvédelmi jogokat lényegében nem gyarapították (Tóth 2002, 2005). Egyetlen kivételt az 1997 júniusában Romániával *A jószomszédi viszonyról és együttműködésről megkötött szerződés*³⁷ képez, mert a kisebbségvédelem területén kötelezően alkalmazandó okmányok sorába felveszi az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1201. sz. Ajánlását. Igaz, a kisebbségek kollektív jogainak és területi önkormányzati jogosultságának kivételével.

A Független Államok Közössége (FÁK) keretében 1994 októberében megkötött *A Nemzeti Kisebbségekhez Tartozó Személyek védelméről szóló egyezménynek*³⁸ regionális jellege ellenére jelentős szerepe lehetne a kétoldalú kapcsolatok szintjén, hiszen számos volt szovjet tagállammal megkötött alapszerződés (például Kazahsztán, Örményország) hivatkozik rá. Ebben az esetben viszont az a furcsa helyzet állt elő, miszerint bár Ukrajna aláírta a nevezett megállapodást, a mai napig nem ratifikálta azt, többek között arra való hivatkozással, hogy nem eldöntött a kérdés: csatlakozott-e Ukrajna a Független Államok Közösségéhez, vagy sem.

A valós helyzet az, hogy ezek a kétoldalú megállapodások még annyi védelmet sem nyújtanak az ukrainai nyelvi kisebbségek számára, mint a nemzetközi egyezmények, amelyeknél legalább a nemzetközi szervezetek (például az Európa Tanács vagy EBESZ) – egyébként semmire se kötelező – határozatainak lehet némi visszatartó hatása. Ezt egyetlen konkrét példával illusztrálom a magyar–ukrán alapszerződés kapcsán, ismét visszakanyarodva az új ukrán oktatási törvényhez.

A törvény elfogadása után a magyar diplomácia tiltakozott a kárpátaljai magyar közösség jogait szűkítő törvény ellen. A tiltakozás egyik fő hivatkozási alapja az volt, hogy az ukrán–magyar alapszerződésben Ukrajna kétoldalú megállapodásban garantálta az anyanyelven folyó oktatás jogát a magyar nemzeti kisebbség számára.³⁹ Azonban a magyar–ukrán diplomáciai kapcsolatok legfontosabb dokumentumának nevezhető alapszerződés magyar és ukrán nyelvű szövege – bár a hivatalos formula szerint: „Mindkét szöveg egyaránt hiteles” – éppen az oktatás nyelvére vonatkozó kitételben eltér egymástól (Fedinec–Cserniczkó 2017).

Az alapszerződéshez tartozó nyilatkozat a kisebbségek jogainak biztosításáról magyar nyelven kimondja: a felek egyetértenek abban, hogy biztosítják annak lehetőségét, hogy „a nemzeti kisebbségek tanulják anyanyelvüket és anyanyelvükön tanuljanak”.⁴⁰ Ukrán nyelven viszont az „és” helyett a „vagy” kötőszó szerepel,⁴¹ amely egészen más értelmezést tesz lehetővé. Ez tehát két egymásnak ellentmondó szöveg, amely nemzetközi dokumentumban nem lehetséges, ha pedig mégis előfordul, azt orvosolni kell. Ennek módja pedig a nemzetközi

³⁷ Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією *Відомості Верховної Ради України* 1997/40: 262.

³⁸ Конвенція СНД про забезпечення прав осіб, що належать до національних меншин (1994 р.) *Права людини в Україні*. Вип. 21. Київ, 1998. 408–412.

³⁹ Lásd az ezzel kapcsolatos nyilatkozatokat (a törvény előírása előtt és után) a Külgazdasági és Külügyminisztérium honlapján. <http://www.kormany.hu/hu/kulgzadasagi-es-kulugyminiszterium>

⁴⁰ Szerződés a jószomszedság és az együttműködés alapjairól a Magyar Köztársaság és Ukrajna között. Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén, 10. pont. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99500045.TV

⁴¹ Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою. http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/348_004

szerződések megkötésének szabályait rendező 1969-es bécsi egyezmény értelmében az, hogy a felek megegyeznek az eltérő szövegrészek egymással kibékíthető értelmezésében, ha pedig ez nem lehetséges – adott esetben egyik vagy másik félnek le kellene mondani álláspontjáról –, akkor nemzetközi bíróság dönthet a kérdésben. Amíg a szövegek uniformizálása nem történik meg, addig a budapesti és a kijevei kormány egyaránt a saját perspektívájának megfelelően értelmezheti azt (Fedinec–Cserniczkó 2017).⁴²

5. Összefoglalás

Kymlicka (2015: 4–5) a nemzetközi kisebbségi sztenderdek kapcsán megfogalmaz négy, a nyugat-európai demokráciák és a nemzetközi szervezetek körében az 1990-es években a poszt-szocialista államokra vonatkozóan kialakult előfeltevést: (1) a nyugati demokráciákban léteznek bizonyos közös normák vagy modellek; (2) ezek a nyugati országokban jól működnek; (3) ezek alkalmazhatók Kelet- és Közép-Európára, és ott is jól működnek majd, ha elfogadják őket; (4) a nemzetközi közösségnek szerepe van e normák előmozdításában és bevezetésében. Hangsúlyozza azonban, hogy ezek mindegyike erősen vitatható, már csak azért is, mert maguk a nyugati államok sem egységesek saját kisebbségeik helyzetének kezelésében, és arról is vita folyik, vannak-e egyáltalán kodifikált nemzetközi normák e területen.

Kymlicka megállapítására rimelnek Pavlenko (2011: 44) szavai, aki azt írja: „A kezdeti nyugati próbálkozások, hogy megtanítsák az újonnan feltörekvő országoknak, hogy a »jó liberális demokráciák« miként döntenek a nyelvpolitikai dilemmákban, gyorsan ahhoz a felismeréshez vezettek, hogy a Nyugat nagyon messze van az etnolingvisztikai kérdések »megoldásától«, és hogy valójában nincs a nyelvi jogoknak normatív elmélete” (lásd még Patten–Kymlicka 2003: 2–4, Ozolins 2003; de Varennes 1995–1996, 1996, 1998; a nyelvi jogok történetéről és megjelenéséről a világban lásd Duchêne 2008; Spolsky 2009).

Azzal, hogy a nemzetközi kisebbségvédelmi dokumentumok homályosan és kétértelműen fogalmazzanak, hogy gyakran értelmezhetetlen feltételeket támasztanak a kisebbségi nyelvek használatát illetően, hozzájárulnak ahhoz, hogy éppen ezekre az egyezményekre hivatkozva lehessen megtagadni bizonyos nyelvi jogok alkalmazását vagy épp szűkíteni a már meglévő jogokat (Skutnabb-Kangas 1990, 1997, 1998a, 1998b, de Varennes 1998 stb.). A konkrét ukrajnai példa alapján úgy tűnik tehát, hogy a nemzetközi jog nem szab gátat az asszimilációs nyelvpolitikának. Megfordítva: asszimilációs nyelvpolitika akár a nemzetközi normákkal teljes összhangban is folytatható, ugyanis egyetlen nemzetközi jogi dokumentum sem tiltja explicit, egyértelmű és határozott formában a beolvasztó célú nyelv és oktatáspolitikát. Persze az is tény: egyetlen nemzetközi jogi dokumentum sem írja elő vagy engedélyezi nyíltan az államoknak, kormányoknak, hogy asszimilációs nyelvpolitikát folytassanak. Viszont azt sem tiltja senki és semmi, hogy egy állam vagy kormányzat pluralista nyelvpolitikát folytasson: pluralista nyelvpolitika is folytatható a nemzetközi normákkal összhangban, ha megvan hozzá a politikai szándék.

Bartha Csilla összegzése (1999: 201) Ukrajnára is érvényes: „A többségi társadalom minden tagja számára teljesen természetes, hogy saját nyelvén forduljon a tanárhoz az iskolában, hogy ezen intézze ügyeit az adóhivatalban vagy ezen magyarázza el az orvosnak panaszait. Anyanyelvén nézheti a híradót és minden mást is a televízióban, egy politikai

⁴² Tóth Loretta: Újabb csapás a magyarokra? *Magyar Idők*, 2017. szeptember 30. <http://magyaridok.hu/kulfold/ujabb-csapas-magyarokra-2279821/>

gyűlésen ezen a nyelven tehet fel kérdéseket. A kisebbségek tagjai számára a világ számos országában e természetes kommunikációs forma jogi lehetősége mégsem adatik meg”.

Hiába értünk egyet Skutnabb-Kangas-szal (1997: 9) abban, hogy „A különböző nyelveket nem valamely nyelvi jellemzőjük miatt, hanem beszélőik hatalmi viszonyai alapján illetnek meg különböző politikai jogok. Vagyis a világ minden nyelvét, a jelnyelveket is beleértve, azonos jogok és elismerés illetné meg”. A nemzetközi jog a 21. század elején messze jár attól, hogy ezt kötelező érvénnyel kodifikálja.

Irodalom

- Alekszejev, Vlagyimir (Алексеев Владимир) 2008. *Бегом от Европы? Кто и как противодействует в Украине реализации Европейской хартии региональных языков или языков меньшинств*. Харков: „Факт”.
- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István – Ferenc Viktória 2014. *Nyelvi jogaink és lehetőségeink. Útmutató és tájékoztató a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásához kárpátaljai magyaroknak*. Budapest: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.
- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István 2007. A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája – ukrainai módra. *Kisebbségkutatás 2*: 251–261.
- Besters-Dilger, Juliane (Бестерс-Дільгер Юліане) 2011. Нація та мова після 1991 р. – українська та російська в мовному конфлікті. In: Андреас Каппелер ред. *Україна. Процеси націотворення*. Київ: Видавництво „К.І.С.” 352–364.
- Besters-Dilger, Juliane (Бестерс-Дільгер Ю.) szerk. 2008. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Besters-Dilger, Juliane szerk. 2009. *Language policy and language situation in Ukraine: Analysis and recommendations*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Bilaniuk, Laada 2010. Language in the balance: the politics of non-accommodation on bilingual Ukrainian–Russian television shows. *International Journal of the Sociology of Language* 210: 105–133.
- Bowring, Bill 2014. The Russian Language in Ukraine: Complicit in Genocide, or Victim of State-building? In: Lara Ryazanova-Clarce ed. *The Russian Language Outside the Nation*. Edingurgh: Edingurgh University Press. 56–78.
- Bowring, Bill – Antonovych, Miroslava 2008. Ukraine’s long and winding road to the European Charter for Regional and Minority Languages. In: Robert Dunbar and Gwynedd Parry eds. *The European Charter for Regional and Minority Languages: Legal Challenges and Opportunities*, 157–182. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Brubaker, Rogers 1996. *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brubaker, Rogers 2006. *Nacionalizmus új keretek között*. Budapest: L’Harmattan–Atelier.
- But, Valentin (Бут Валентин) 2017. Непростий шлях повернення додому. *Портал мовної політики* 10.02.2017. <http://language-policy.info/2017/02/непростyj-shlyah-povernennya-dodomu/>
- Chernenko, Hanna (Черненко Ганна) 2011. Прогнозування мовного конфлікту як соціолінгвістичне завдання (на прикладі мовної ситуації в Україні). *Мовознавство 2*: 47–56.
- Cserniczkó István 2016. *Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában*. Ungvár: Autdor-Shark.
- Cserniczkó István – Ferenc Viktória 2016. Transitions in the language policy of Ukraine (1989–2014). In: Sloboda, Marian, Petteri Laihonon and Anastassia Zabrodskaja eds. *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries: Two Decades after the Regime Change*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 349–377.
- Duchêne, Alexandre 2008. *Ideologies across nations: The construction of linguistic minorities at the United Nations*. Berlin/New York: Mouton De Gruyter.
- Fedinec Csilla – Cserniczkó István 2017. A 2017-es ukrainai oktatási kerettörvény: a szöveg keletkezéstörténete és tartalma. *Regio 25/3*: 278–300.
- Fedinec Csilla – Halász Iván – Tóth Mihály 2016. *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Kalligram.

- Goodman, Bridget 2009. The Ecology of Language in Ukraine. *Working Papers in Educational Linguistics* 24/2: 19–39.
- Kontra Miklós – Szilágyi N. Sándor 2002. A kisebbségeknek van anyanyelvük, de a többségnek nincs? In: Kontra Miklós – Hattyár Helga szerk. *Magyarok és nyelvtörvények*. Budapest: Teleki László Alapítvány. 3–10
- Korostelina, Karina V. 2013. Mapping national identity narratives in Ukraine. *Nationalities Papers* 41(2): 293–315.
- Kreszina, Irina – Gorbatenko, Volodimir (Кресіна Ірина – Горбатенко Володимир) 2008. Основні напрями правового регулювання мовної політики. In: Majboroda, Oleksandr és mtsai szerk. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. 335–342.
- Kreszina, Irina – Javir, Vira (Кресіна Ірина – Явір Віра) 2008. Проблеми імплементації норм міжнародного права у національне законодавство про мови. In: Oleksandr Maiboroda et al eds. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. 190–204.
- Kulyk, Volodymyr 2006. Constructing common sense: Language and ethnicity in Ukrainian public discourse. *Ethnic and Racial Studies* 29(2): 281–314.
- Kulyk, Volodymyr 2014. What is Russian in Ukraine? Popular Beliefs Regarding the Social Roles of the Language. In: Lara Ryazanova-Clarce ed. *The Russian Language Outside the Nation*. Edinburgh: Edinburgh University Press. 117–140.
- Kymlicka, Will 2015. Multiculturalism and Minority Rights: West and East. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 14/4: 4–25.
- Lozyn's'kyi, Roman (Лозинський Роман) 2008. *Мовна ситуація в Україні*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- Macjuk, Galina (Мацюк Галина) 2009. *Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- Majboroda, Oleksandr – Mykola Sulha – Volodimir Gorbatenko – Boris Azhnuik – Larysa Nagorna – Jurij Sharoval – Viktor Kotyugorenko – May Panchuk – Vitalij Perevezij (Майборода Олександр, Шульга Микола, Горбатенко Володимир, Ажнюк Борис, Нагорна Лариса, Шаповал Юрій, Котигоренко Віктор, Панчук Май, Перевезій Віталій) et al eds. 2008. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Maszenko, Larisza (Масенко Лариса) 2007. *(У)мовна (У)країна*. Київ: Темпора.
- Melnyik, Svitlana – Csernicskó István 2010. *Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації*. Ужгород: ПоліПрінт.
- Ozolins, Uldis 2003. The impact of European accession upon language policy in the Baltic states. *Language Policy* 2: 217–238.
- Patten, Alan – Kymlicka, Will 2003. Language rights and political theory: Context, issues, and approaches. In W. Kymlicka – A. Patten eds. *Language rights and political theory*. Oxford: Oxford University Press. 1–51.
- Pavlenko, Aneta 2011. Language rights versus speakers' rights: on the applicability of Western language rights approaches in Eastern European contexts. *Language Policy* 10: 37–58.
- Rjabcsuk, Mikola 2015. *A két Ukrajna*. Budapest: Örökség Kulturpolitikai Intézet.
- Semsucsenko, Jurij – Gorbatenko, Volodimir (Шемшученко Юрій – Горбатенко Володимир) 2008. Законодавство про мови в Україні: хронологічний моніторинг, класифікація, понятійна основа. In: Majboroda, O. és mtsai szerk. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. 157–173.
- Sevcsuk, Hanna – Tracs, Nadiya (Шевчук Ганна – Трач Надія) 2009. Мовна політика після помаранчевої революції. *Марістеріум* 37: 97–104.
- Shumlianskiy, Stanislav 2010. Conflicting abstractions: language groups in language politics in Ukraine. *International Journal of the Sociology of Language* 201: 135–161.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1990. *Language, Literacy and Minorities*. London: A Minorities Rights Group Report.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1998a. *Linguistic Genocide in Education, or Worldwide Diversity and Human Rights?* Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates.

- Skutnabb-Kangas, Tove 1998b. Nyelvi sokféleség, emberi jogok és a „szabad” piac. *Fundamentum: az emberi jogok folyóirata* II/1–2: 7–25.
- Spolsky, Bernard 2009. *Language Management*. New York: Cambridge University Press.
- Stepanenko, Viktor 2003. Identities and Language Politics in Ukraine: The Challenges of Nation-State Building. In: Farimah Daftary – François Grin eds. *Nation-Building Ethnicity and Language Politics in transition countries*. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative – Open Society Institute. 109–135.
- Taranenko, Oleksandr 2007. Ukrainian and Russian in contact: attraction and estrangement. *International Journal of the Sociology of Language* 183: 119–140.
- Tóth Mihály (Товт М.) 2002. *Міжнародно-правовий захист національних меншин (тенденції сучасного розвитку)*. Ужгород: Інформаційно-видавниче агентство „ІВА”.
- Tóth Mihály 2005. *Nemzeti kisebbségek nemzetközi és ukrajnai jogvédelme*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Tóth Mihály – Cserniczkó István 2009. Az ukrajnai kisebbségi jogalkotás fejlődése és két részterülete: a névhasználat és a politikai képviselet. *Regio* 2: 69–107.
- Tóth Mihály – Cserniczkó István 2013. *Научно-практический комментарий Закона Украины об основах государственной языковой политики (с приложениями)*. Киев: ВОО Правозащитное общественное движение «Русскоязычная Украина».
- Tóth Mihály – Cserniczkó István 2014. *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez*. Intermix Kiadó: Ungvár–Budapest.
- Tóth Mihály – Cserniczkó István 2017. Нові засади мовного регулювання в Україні у дзеркалі конституційно-правового аналізу національного законодавства та міжнародних зобов’язань України. In: Márku Anita és Tóth Enikő szerk. *Többynyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III*. Ungvár: RIK-U. 84–99.
- Ulasjuk, Iryna 2012. The Ukrainian Language: what does the future hold? (A Legal Perspective). In: Antoni Milian-Massana ed. *Language Law and Legal Challenges in Medium-Sized Language Communities. A Comparative Perspective*. Barcelona: Institut d’Estudis Autonòmics. 25–51.
- Varenes de, Ferdinand 1996. *Language, minorities and human rights*. The Hague: Kluwer Law.
- Varenes de, Fernand 1995–1996. The protection of linguistic minorities in Europe and human rights: Possible solutions to ethnic conflicts? *Columbia Journal of European Law*: 107–143.
- Varenes de, Fernand 1998. Kisebbségi jogok a nemzetközi jogban. *Fundamentum: az emberi jogok folyóirata* II/1–2: 26–39.
- Zaremba, Oleksandr – Rimarenko, Szerhij (Заремба Олександр – Римаренко Сергій) 2008. Роль зовнішніх чинників у політизації мовних проблем. In: Majboroda, O. és mtsai szerk. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 258–280.

A kötet szerzői

Bárány Erzsébet, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék
Nyíregyházi Egyetem Kelet- és Közép-európai Kutatóközpont

Cserniczkó István, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont
Pannon Egyetem, Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet

Dudics Lakatos Katalin, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék

Fedinec Csilla, PhD

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet, tudományos főmunkatárs

Gazdag Vilmos

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék
ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, doktorjelölt

Hires-László Kornélia

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont
Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola, doktorjelölt

Huszi Ilona, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék

Karmacsi Zoltán, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont

Kész Réka

Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Néprajzi Tanszék, néprajzmuzeológia szakos hallgató

Kontra Miklós, MTA doktora

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és
Károli Gáspár Református Egyetem, egyetemi tanár

Márku Anita, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont

Mádi Gabriella

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék
Pannon Egyetem, Többnyelvűségi Nyelvtudományi Doktori Iskola, PhD-hallgató

Máté Réka

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont
Pannon Egyetem, Többnyelvűségi Nyelvtudományi Doktori Iskola, PhD-hallgató

Nagy-Kolozsvári Enikő

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék
ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Neveléstudományi Doktori Iskola, PhD-hallgató

Tóth Enikő

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont
ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, doktorjelölt

К-20 *Мови та мовні варіанти у просторі і часі. IV. Збірник статей дослідників науково-дослідного центру ім. А. Годинки* / Ред. Кормочі Золтан, Матей Рейка. – Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2018. – 228 с.

ISBN – 978-617-7404-84-1

Збірник наукових праць є четвертим виданням серії, започаткованої у 2015 році, яка містить результати наукових досліджень співробітників науково-дослідного інституту ім. Антонія Годинки, а також статті та рецензії дослідників, у тому числі й аспірантів, які співпрацюють з науково-дослідним інститутом. У рецензоване видання ввійшли праці про проблеми дво- та багатомовності в Україні, у тому числі й закарпатських угорців; традиції застосування цифрового мовознавства; стан мовного права в Україні; українські лексичні запозичення в угорській мові та угорські лексичні запозичення в українській мові; актуальні проблеми методики викладання іноземних мов. Читач може ознайомитися з мовним ландшафтом окремих регіонів Закарпаття, радянською кінопродукцією про Закарпаття, отримати інформацію про роль дитячої літератури у процесі викладання іноземної мови і про статус носіїв угорської мови у сучасному українському суспільстві.

УДК: 81'27

Наукове видання

МОВИ ТА МОВНІ ВАРІАНТИ У ПРОСТОРІ Й ЧАСІ

IV. Збірник статей дослідників науково-дослідного центру ім. А. Годинки

Редактори: Кормочі Золтан, Матей Рейка

Здано до складання: 10.12.2017. Підписано до друку 28.02.2018.
Папір офсетний. Формат видання 70х100/16. Умов. друк. арк. 19.
Зам. 150.

Видавництво: ТОВ «РІК-У», 88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року

Друкарня: пп Лац Ч. С. м. Берегово, пл. Кошута, 4.